

Maria Luisa Porzio Gernia – Larissa Bonfante:

Giuliano Bonfante and Historical Linguistics, 1930–2000.

Translated by Steven Baker. With a Preface by Michael Weiss. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2018, 146 s. Indogermanische Bibliothek, dritte Reihe, Untersuchungen.

ISBN 978-3-8253-6796-1.

Recenzovaná knížka se zabývá životem a dílem italského historického lingvisty Giuliana Bonfanta (6. 8. 1904 – 9. 9. 2005). Jádrem je článek, který Bonfantova žačka Porzio Gernia publikovala v roce 2007 v časopise *Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano* (III Serie 31, s. 1–54) pod názvem *Giuliano Bonfante nella storia della linguistica* a který pod tímž názvem vyšel ještě jednou v roce 2010 jako samostatná brožura v alessandrijském nakladatelství Edizioni dell'Orso. Pro potřeby této nové publikace byl text přeložen do angličtiny a zarámován novým doprovodným materiálem.

Krátkou předmluvu sepsal indoeuropeista Michael Weiss (s. 7–9).

Úvodní slovo (*Introduction: Giuliano Bonfante and Historical Linguistics in Two Worlds, 1930–2000*, s. 13–20) si vzala Bonfantova dcera Larissa Bonfantová, emeritní profesorka klasických studií na Newyorské univerzitě, odbornice na klasickou archeologii a Etrusky (český čtenář ji může znát jako spoluautorku publikace *Etruské mýty*, srov. BONFANTE – SWADDLING 2007). Mimo krátké přiblížení otceva života a díla zmínila, že překlad do angličtiny byl obohacen o poznámkový aparát s cílem přiblížit fakta uvedená v textu anglofonním čtenářům, kteří nemusejí být dobře obeznámeni s evropskými intelektuálními a vědeckými tradicemi; patrně tedy měla na mysli anglofonní čtenáře americké. Hlavní text studie skutečně obsahuje řadu jejích přídatných poznámek, často užitečných, mnohdy však nadbytečných a pro svou povšechnost vlastně málo informativních. Na rozsahu několika řádků zde čteme charakteristiky lingvistů jako Antoine Meillet, Émile Benveniste či Roman Jakobson; lze se snad domnívat, že i dnešní americký čtenář by ještě mohl o těchto jménech něco vědět. Kromě toho se ještě ojedinele objeví i poznámka Michaela Weisse k některým indoeuropeistickým tématům (srov. např. na s. 48 k laryngální teorii).

Následuje už samotný text článku. Vedle předmluvy a biografické poznámky, ve které se znovu stručně přibližuje Bonfantův život a dílo, obsahuje tato studie Bonfantovy žačky čtyři dílčí kapitoly.

První kapitola s názvem *Croce, Bàrtoli, and Neolinguistics* (s. 29–34) stručně tematizuje širší myšlenkové zázemí Bonfantova díla. Rekapituluje se zde Croceho filozofie, často jen nálepkovitě označovaná za idealistickou, mající silný vliv na vývoj italské lingvistiky ve 20. století. Projevilo se to obecně důrazem na historismus, konkrétně pak důrazem na úzký vztah historické lingvistiky a kulturní historie, tedy silným ohledem na historické okolnosti, za nichž vzniká lingvistický akt jako *hic et nunc* ukotvený čin konkrétního tvůrce. Druhým, nejsilnějším zdrojem inspirace bylo pro Bonfanta dílo Mattea Bàrtoliho (1873–1946), pokračovatele francouzsko-švýcarské jazykovězněpisné a dialektologické školy. Bartoliho program jako alternativa k mladogramatismu spočíval především ve formulaci tzv. areálových norem, několika pouček, podle kterých lze určit relativní stáří geograficky soupeřících jazykových va-

riant, tedy určit, která z nich je starší (archaismus) a která mladší (inovace), a tím také zjistit původní oblast vzniku dané inovace. Sám Bartoli svou teorii nejprve označil jako *neolinguistica* (srov. BARTOLI 1925), ale brzy termín opustil a místo něj postavil pojmenování *linguistica spaziale* a *linguistica areale*, tedy prostorová či areálová lingvistika. Termín neolinguistika však znovu oživil Bonfante, nejsilnější zastánce této teorie, jenž ji přenesl z dialektologie na historickou lingvistiku, především indoeuropeistiku, a jehož přičiněním se termín později dostal do povědomí i mimo italskou lingvistiku.

Druhá kapitola (*Scholarly formation*, s. 35–41) se zabývá formováním Bonfantova přístupu k jazyku podrobněji. Ukazuje, že ačkoli kritizoval mladogramatický směr, byl v něm vlastně při studii vychován a ve skutečnosti si osvojil jeho důležité stránky, především přisnost a organizovanost v práci s jazykovým materiálem. Autorce se bohužel nezdařil výklad o Bonfantově vztahu ke strukturalismu. Na jedné straně uvádí, že byl k tomuto proudu kritický, zároveň však cituje Bonfantovo příznivé hodnocení pražské školy; kritičnost se tedy zřejmě týkala mimopražských strukturních směrů, což mohlo být v textu více zdůrazněno. Je ovšem otázkou, jak dobře byl Bonfante s funkčním strukturalismem pražské školy obeznámen, zdá se, že znal pouze Trubeckého a Jakobsona (druhého zmíněného osobně poznal při svém pobytu v zámorí). Autorka cituje z Bonfanta především pasáže, v nichž tvrdil, že pražské pojetí fonému je kompatibilní s Croceho teorií. Porzio Gernia v kapitole dále zmiňuje, že Bonfante nebyl příliš nakloněn francouzské lingvistice ovlivněné Durkheimem a velmi kritický byl k americkému behaviorismu a generativní a transformační lingvistice. Ukazuje pak, že Bonfantovo znovuzavedení termínu *neolingvistika* bylo spojeno s novým chápáním a rozvíjením Bartoliho koncepce. Bonfante tolik nelpěl na areálových normách, oproti Bartolimu je neviděl jako zásadní nástroj ke zkoumání vývoje jazyka, spíše je doplňoval dalšími postupy – tradiční komparatistikou, větším ohledem na jazykový kontakt, sociolingvistické ukotvení zkoumaného jevu, literární jazyk a kulturu vůbec a podobně.

Třetí, nejdelší a nejdůležitější kapitola textu je příhodně nazvána *Intellectual Biography* (s. 43–77). Porzio Gernia zde rozlišuje pět etap Bonfantova života, vymezených ne podle vědeckých zájmů či témat, kterým se věnoval, ale podle vnějšího životního a vědeckého osudu. Bonfantovo dílo tedy primárně sleduje nikoli tematicky, ale chronologicky. První krátké období (*Before Exile: Youthful Soundings*) zahrnuje počátky jeho vědecké práce na přelomu 20. a 30. let v Římě, Neapoli a Lecce. Již v první velké práci o indoevropských dialektech jsou vidět zárodky jeho pozdějších názorů, například odmítnutí existence dílčích prajazykových skupin typu italokeltština apod. Druhé období (*Exile: Confrontation in Europe, 1931–1939*) zahrnuje roky strávené ve Španělsku (Madrid) a Švýcarsku (Ženeva). Bonfante se v této době co do indoevropéistických témat věnoval přízvuku, tabu, laryngální teorii (patřil k jejím odpůrcům), z jazyků věnoval svou pozornost thráctině, hetitštině, řečtině a především latině, kterou považoval za nejarchaičtější indoevropský jazyk. Třetí období (*Conversion in America, 1939–1955*), zahrnující pobyt ve Spojených státech (působil na univerzitě v Princetonu), znamenalo především definitivní příklon k neolingvistice. Bonfante se pokoušel ji prosazovat ve Spojených státech, kde se však setkal s rozhodným odmítnutím (srov. již HALL 1946). Intelektuální klima za oceánem bylo pro něj obtížně stravitelné. Angažoval se v řadě polemických

debat, v nichž vystupoval nejen v pozici obranné, ale i útočné (například proti Sturtevantovu pojetí srovnávací lingvistiky obecně a jeho indo-hetitské hypotéze o velmi raném vydělení anatolských jazyků z praindoevropštiny konkrétně). Sám v této době precizoval svoje pojetí neolingvistiky, zabýval se problémem difúze jazykové změny a především otázkou animismu v indoevropských jazycích. Z jazyků se věnoval opět latině, dále románským jazykům (především rumunštině) a jejich původu, ale i jazykům slovanským (v roce 1950 vyšel text, v němž Bonfante zastával tezi o řeckém vlivu na opisné futurum v staroslověnštině a skrze ni v dalších slovanských jazycích). Čtvrté období (*Return to Latin Roots, 1955–1977*) je rámováno Bonfantovým návratem do Itálie, konkrétně nejprve krátce do Janova a potom nadlouho do Turína, a penzionováním. Je to doba intenzivní vědecké činnosti v „domácích“ podmínkách evropské kultury a nového rozvíjení jeho pojetí neolingvistiky / areálové lingvistiky (sám v této době formuluje další tři areálové normy). Samostatný text věnuje v 70. letech vztahu strukturalismu a historické lingvistiky (opět oceňuje pražskou školu, především fonologii a pojem jazykového svazu). V indoeuropeistických pracích klade stále větší důraz na jazykový kontakt a interferenci. Zabývá se opět především latinou (například římskými právními termíny) a stále více románskými jazyky: vývojem italštiny a jejích jednotlivých dialektů (především sicilštiny), pozicí dalmatštiny v rámci románských jazyků, rumunštinou (v 60. letech publikoval text o fonologickém vlivu protorumunštiny či obecně balkánské románštiny na praslovanštinu, v němž zřejmě jako první obrátil perspektivu a tvrdil, že shody mezi oběma větvemi mohou mít původ na románské půdě a ne naopak; viz o tom podrobněji BOČEK 2014, 348–355); zastával rovněž tezi, že mnoho románských inovací má svůj původ v řečtině. Dílčí práce věnoval i větvi keltské, germánské, albánské a indoíránské. Páté období (*Rome and Retirement, 1978–2005*) je poslední etapou, v níž Bonfante pokračuje po penzionování v badatelské práci v Římě a přidává další sérii textů k místu jednotlivých jazyků v indoevropském nářečním kontinuu (jazyky germánské, keltské, baltské, slovanské, řečtina s mykénštinou, arménštinou, latina, románské jazyky).

Poslední, čtvrtá kapitola studie se zabývá odkazem Giuliana Bonfanta (*The Legacy of Giuliano Bonfante*, s. 79–83). Autorka zde zmiňuje několik pozitivních ohlasů na Bonfantovu neolingvistiku, dodává nicméně, že po smrti podobně zaměřených italských historických lingvistů jako Pagliario, Devoto, Terracini či Pisani zůstal vlastně nakonec Bonfante v prosazování svého pojetí na konci 20. století sám.

Jako příloha jsou v publikaci přetištěny výběrově tři Bonfantovy texty (s. 93–128): encyklopedické heslo *Semantics* (1956), článek *On Reconstruction and Linguistic Method* (1945–1946), jeden z prvních textů, v nichž Bonfante v zámoří obhajoval své pojetí historické lingvistiky, a *The Birth of a Literary Language* (1980), studie o utváření spisovných jazyků v Evropě.

Závěr publikace opět patří Bonfantově dceři, tentokrát jejím osobním vzpomínkám na otce (*A Daughter's Memories*, s. 129–142). Začíná líčením otcových vědeckých sporů v Americe, zejména s Robertem A. Hallem, uvádí širší intelektuální kontext jeho působení (jeho začlenění do Newyorského lingvistického kroužku) a zmiňuje i osudy řady otcových žáků a přátel. Pak vzpomíná na následné působení v Turíně a potom závěrečnou část života v Římě. To jí pak vede k vyprávění o prvním římském období jejich rodičů na přelomu 20. a 30. let, kdy

se jakožto přesvědčení antifašisté ocitli v blízkosti socialistických a komunistických kruhů a aktivně se účastnili protifašistického odboje (Bonfante byl několikrát zatčen). Nakonec vzpomíná i na roky strávené otcem ve 30. letech v Madridu (Bonfante byl za občanské války uvězněn komunisty, podařilo se mu pak odjet do Ženevy).

Publikaci uzavírá jmenný rejstřík (s. 145–146), bohužel neúplný, řada jmen zmíněných v textu zde chybí.

Celkově recenzovaná publikace nepůsobí příliš kompaktně. Životopisné údaje nacházíme roztroušené v několika dílčích textech různých autorů, ucelený přehled chybí. Porzio Gernia ve svém textu zvolila chronologickou prezentaci Bonfantova díla, což přináší další komplikace. Je to především rychlý přehled jednotlivých textů s převyprávěním jejich obsahu. Primárně tematické pojednání o jednotlivých problémech, jimž se Bonfante věnoval (teoretické práce k historické lingvistice, indoeuropeistika obecně, jednotlivé dílčí indoevropské větve, animismus apod.) by snad bývalo vedlo k přehlednější prezentaci. Autorka ostatně stejně v jednotlivých dílčích kapitolách chronologicky vybočuje i do jiných vymezených období, a některé Bonfantovy texty jsou tak zmiňovány vícekrát na různých místech studie. Celkový dojem neuspořádanosti v textu představovaných informací podtrhává ještě seznam literatury, který není přesně seřazen (nejprve je zde řazení od začátku abecedy po M, poté začíná nové řazení, a to od G do konce abecedy, s. 88–90). Největším zklamáním ovšem je, že Bonfantovo dílo je představováno nekriticky a neanalyticky. Autorka víceméně jen tlumočí Bonfantovy názory, aniž by je nějak komentovala nebo je uváděla do širšího kontextu vývoje lingvistiky. Na některých místech dokonce prostě jen volně parafrázuje Bonfantovy myšlenky, které právě citovala v úryvcích z jeho konkrétních děl; někdy se jedná jen a pouze o anglický překlad pasáží z Bonfantových italských textů (srov. s. 39, o Bonfantově vztahu ke strukturalismu). Přitom by bylo možno a především záhodno ledacos doplnit nebo blíže rozvést. Například citace z Bonfanta (s. 66), že jazyk je *energeia*, přímo svádí k průzkumu Bonfantova vztahu k dílu Wilhelma von Humboldta či Eugenia Coseria. Některé Bonfantovy domněnky také mohly být uvedeny na pravou míru. Revidovat by kupříkladu bylo třeba Bonfantovo mínění, že Bartoli už v roce 1910 předjímal pojem foném (s. 66–67); historie pojmu je jak známo mnohem hlubší a alespoň poukaz na historiografickou literaturu by byl na místě (srov. např. MUGDAN 1985). Pokud jde o Bonfantův odkaz, souhlasit lze s tím, co zmiňuje už v předmluvě Weiss, totiž že neolingvistické zpochybnění binárního dělení větví ve stromovém diagramu jazykových rodin nalézá obdobu v některých dnešních pokusech o nahrazení klasických rodokmenových přístupů složitějšími schémata zachycujícími i vlnové šíření jevů. I obecnější trend v dnešní historické lingvistice zohledňovat možné kontaktové jevy s Bonfantovým přístupem souzní. Zacílení na mluvčího, jeho individuální charakteristiky a aktuální, historické ukotvení zkoumaného jazykového jevu je něco, co má neolingvistika společné s různými proudy sociolingvistiky a kontaktové lingvistiky vyvíjenými od šedesátých let, byť ty byly zaměřeny na výzkum moderních jazyků (nejasná je proto výtka, kterou Porzio Gernia adresuje americké sociolingvistice na s. 80).

Recenzovaná publikace poskytuje do neolingvistické dílny jen velmi povšechný pohled. Zájemce by měl především číst Bonfantovo dílo, vydané souhrnně (BONFANTE 1986–1994; viz

těž BONFANTE 2008; pro bibliografii Bonfantových prací viz GENDRE 2004). Přes všechny výhrady je nicméně knížka hodná doporučení indoevropeistům, historickým lingvistům vůbec a zájemcům o dějiny jazykovědy.

LITERATURA

BARTOLI, Matteo. 1925. *Introduzione alla neolinguistica. Principi – scopi – metodi*. Genève: Olschki.

BOČEK, Vít. 2014. *Praslovanština a jazykový kontakt*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

BONFANTE, Giuliano. 1986–1994. *Scritti scelti*. 1–4. Ed. Renato Gendre. Alessandria: Edizioni dell’Orso.

BONFANTE, Giuliano. 2008. *Baltistikos raštai / Scritti Baltistici*. Pietro U. Dini, Bonifacas Stundžia, eds. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

BONFANTE, Larissa – SWADDLING, Judit. 2007. *Etruské mýty*. Praha: Levné knihy.

GENDRE, Renato. 2004. Bibliografia degli scritti di Giuliano Bonfante (1925–2004). In: Coletsos Bosco, Maria Sandra, eds. *Magistrō nostrō. Per i cento anni di Giuliano Bonfante*. Alessandria: Edizioni dell’Orso, VII–LXXIV.

HALL, Robert A. Jr. 1946. Bartoli’s ‘Neolinguistica’. *Language* 22, 273–283.

MUGDAN, Joachim. 1985. The Origin of the Phoneme: Farewell to a Myth. *Lingua Posnaniensis* 28, 137–150.

Vít Boček

Czech Language Institute of the CAS, v. v. i.

Veveří 97, 602 00 Brno

Czech Republic

vitbocek@gmail.com

Toto dílo lze užívat v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.